

ŞEHİT ASKER RESSAM HASAN RIZA

Sabri TOPDAĞI

1858 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Hasan Rıza, Miralay Şakir Bey ile Nefise Hanım'ın oğludur. Aynı anneden Fatma Feryal adında bir kardeşi ile diğer annelerinden Ruhiye ve Fatma adlarında iki üvey kardeşi vardır (Ünver, 2015: 17).

Resim 1. Şehit Ressam Hasan Rıza; Kendi fırçası ile ressam aynanın karşısında. (Kaynak: Ünver, 2015: 3)

Küçük yaşlardan itibaren resme ilgi duyan sanatçı, o yıllardaki resim tutkusunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Resme pek küçük yaşta başladım. Bu başlayış her çocukta görülen resim hevesi gibi hissettiğim ve gördüğüm şeyleri tasvir ederek müşevveş şekiller tersiminden başka ele geçirdiğim kömür parçalarıyla evimin duvarlarına kalyonlar çizecek derecede coşkunca bir başlayıştır. Rüştüye sınıflarına geçinceye kadar sürüp giden bu resim yaramazlığı rüştüye muallimin tavsiye ve irşadıyla metodik bir halde devama başladı.

Askerî idadiye sınıflarında en ziyade kendimi verdiğim yegâne ders hemen hemen resim dersi idi diyebilirim. Hocamın teveccühü şevkimi gayretimi arttırmış bütün mektep arkadaşlarım arasında Ressam Hasan Rıza Üsküdar diye

tanınmıştım" (Yetik, 2016: 45-46).

Liseden Bahriye (Deniz Harp Okulu)'ye geçtiği yıl 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı başlamış ve o dönem Hasan Rıza da sınıf arkadaşlarının çoğu gibi savaşa katılmak için gönüllü olmuştu. Bu gönüllü askerî öğrencilerin alay ve taburlara dağıtılarak görev verildiği savaşta Hasan Rıza sol kaşının üzerinden yaralanmıştı (Ünver, 2015: 18).

Birliğin sorumluluk bölgesinde savaşı takip etmekle görevli bir İtalyan gazete ressamının bulunduğunu, onun korunması ve faaliyetlerine refakat için bir askerin görevlendirileceğini öğrenen Hasan Rıza, bu göreve talip olduğunu komutanına bildirmiş, isteği uygun görülerek komutanlık emriyle görevlendirmesi yapılmıştı (Ünver, 2015: 18).

Resim 2. "Kuzular", 137x207 cm, Tüyb, 1319 (1901). (Kaynak: Ünver, 2015: 60)

Bu görev nedeniyle Hasan Rıza, İtalyan ressamın cephede ve cephe gerisinde yaptığı çalışmaları yakından takip etme imkânı bulmuştu. Haberi olmadan onun çadırda çalışırken karakalem bir resmini yapmış, resmi gösterdiğinde İtalyan ressam çok beğenmiş ve hayretler içinde kalmıştır. O günden sonra iki meslektaş gibi çok yakın dost olmuşlar, dostlukları savaş sonrasında da devam etmiştir. Hasan Rıza, Bahriye'de öğrenciyken izinli olduğu günlerde yaşlı İtalyan gazeteciyi ziyaret

ederek yaptığı resimleri gösterip, onun değerlendirmelerini alıyor ve daha da çok resim yapmaya devam ediyordu (Ünver, 2015: 19).

Resim 3. "Belgrad Meydan Muharebesi", 195x310 cm, Tüyb. (Kaynak: Fidan, 2014: 59)

Hasan Rıza, Bahriye son sınıf öğrencisiyken Sultan Abdülhamid'in Sultaniye yatının iç süslemelerinin onarımını yapmak üzere görevlendirilmiştir. Burada aylarca gücünün son noktasına kadar çalışarak görevini başarıyla tamamlayan Hasan Rıza'ya ödül olarak mezuniyetinden birkaç ay önce subaylık rütbesi verilmiş; bunun sonucunda alaycı bakışlar, çekememezlikler, kıskançlıklar olunca askerlik mesleğinden ayrılmıştır (Ünver, 2015: 19; Topallı, 2021: 398). Yaşlı İtalyan gazete ressamı dostunun desteğiyle İtalya'ya gitmiş; on sene boyunca Roma, Floransa ve Napoli'de çeşitli müze ve atölyelerde çalışmış, iki sene de Mısır'da bulunup elinde birçok etüt ile İstanbul'a dönmüştür (Topallı, 2021: 398). İstanbul'a döndüğünde Donanma Komutanlığı'nca rütbesinin iadesi, terfi ve yükselme garantisi verilmesine rağmen teklifi kabul etmeyerek askerlik mesleğine dönmemiş, Edirne Karaağaç'a yerleşerek sanat yaşamını (Ünver, 2015: 21) ve eğitimciliği tercih etmiştir.

Edirne Sanayi Mektebi'nin müdürü olmuş, Edirne İdadisi'nde dersler vermiş, Numune-i Terakki Mektebi'ni kurmuş ve resim derslerinde öğrencilerinin örneklerden resim yapmasını sağlamıştır (Topallı, 2021: 398). Anlatılanlara göre Hasan Rıza, dost meclislerinden, yemekten ve gezmekten hoşlanan, çocukları seven, iyi giyinen, iri yapılı, onurlu, yardımsever ve yurtsever biridir.

Resim dersleri yanında Fransızca ve jimnastik dersleri de veren, öğrencilerini gerektiğinde ödüllendiren ya da cezalandıran, onlara öğütler veren bir öğretmendir (Topallı, 2021: 399).

Balkan Savaşı sırasında Edirne Hastanesi'nin müdürlüğünü de üstlenen Hasan Rıza, Edirne'nin Bulgarların eline geçmesiyle hastaneden Karaağaç'taki atölyesine giderken şehit edilmiştir. Eserleri ise ya tahrip edilmiş ya da yurt dışındaki müzelere götürülmüştür. "Fatih Sultan Mehmed'in Edirne'den Toplarla İstanbul'a Hareketi" adlı tablosu* (Resim 9) ise savaş sırasında orada bulunan asker ressam Mehmet Ali Laga tarafından kurtarılmıştır (Topallı, 2021: 399).

Resim 4. "Yavuz Sultan Selim", 122x98 cm, Tüyb. (Kaynak: Karatepe, 2011: 123)

Sami Yetik (2016: 49), sanatçının şehit edilmesinden önce kendisiyle yaptığı son görüşmesini şu şekilde anlatmaktadır:

"Ben hasta bitap bir halde idim, bombardıman gürültülerinin şiddetinden bütün hastalar yataklarından fırlamış merdiven başındaki büyük pencerenin önünde toplanmışlardı. Herkes şaşkın ve perişan bir halde yanı başımızda çatırdayan şarapnellerin husule getirdiği ölüm bulutlarına bakıyorlardı. Hasan Rıza ağır ağır merdivenleri çıkararak yanıma geldi. Kalenin başında mütemevviç bir kefen gibi sallanarak felâketi sukutu ilân eden beyaz bayrağı bana göstererek

* Deniz Müzesi koleksiyonunda yaptığın adı "Fatih'in Edirne'den İstanbul'a Yürüyüşü" şeklinde geçmektedir.

ağlamaya başladı. Bu beyaz teslim bayrağını görmek onu çok ağlatmış gözünün önünde ölen bir yarı cana, kucağında inleye inleye ruhunu teslim eden bir anaya dökülen gözyaşlarından daha yakıcı daha acı yaşlar döktürmüştü.

Sukutun ilk gecesini müdürü bulunduğu hastaneden ayrılmamasını dostları ısrarla söyledikleri halde Hasan Rıza bu teklifi bir türlü kabul etmemiş, Karaağaç'taki atölyesine gitmişti. Belki gayri şuurî bir hareket farz edilen bu gidişi bence eserlerini kurtarmak kaygısından ileri gelen bir ruh isyanından başka bir şey değildir.

Senelerden beri göz nuru dökerek pülüm taramasıyla yaptığı tarihî resimlerin düşman çizimleri altında ezildiğini, çiğnendiğini düşünmek onu fevran ettirmiş, kimseyi dinletmemiş, ölümü düşündürmemiştir.”

Resim 5. "İstanbul'un Fethi", 63x48 cm, Kağıt üzerine çini mürekkebi ile tarama, 1312-1314 (1896-1898). (Kaynak: Ünver, 2015: 48)

Sanatçı hemen her tür ve konuda; karakalem, yağlıboya, pastel ve tarama tekniğiyle çok sayıda resim yapmıştır. Portreden manzaraya kadar, tüm resimlerinde üstün sanat gücü hissedilmektedir. Resimde asıl ağırlık verdiği tema ise harp tarihimizin üstün cesaret ve kahramanlık dolu sahneleridir. En başarılı ve bilinen eserlerini bu sahada vermiştir. Ele aldığı bu konularda büyük maharet göstererek kompozisyonlarını kendisi hazırlamış, figürleri ve tarihî kostümleri üzerinde birer birer etütler yaparak, eserlerine yalnız özgün

sanat kimliğini değil, mazimizin canlı tarihini de yaşatmak amacıyla katmıştır (Ünver, 2015: 28-29).

Resim 6. "Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş'i", 97x147 cm, 1321 (1903). (Kaynak: Ünver, 2015: 42)

Hasan Rıza, harp tarihimizin üstün cesaret ve kahramanlık dolu sahnelerinin unutulmaması için sanat yapıtı olarak görselleştirilmesinin gerekliliğine inanmakta ve bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır: "Ne için Avrupa Ressamları tarihin güçlülükle tarif ettiği Musa'lar, İsa'lar devrini yaşatsınlar da onlara nispet dünkü gün demek olan geçmişimizin şanlı vakaları birkaç yüz cilt kitabın kara yazıları içinde kalıp mahvolsun. Meyve resmi manzara resmi... bunlar her zaman olur" (Ünver, 2015: 25).

Resim 7. "Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi", 1312 (1896). (Kaynak: Ünver, 2015: 47)

Kahramanlık ve savaş konularını ele aldığı kompozisyonlarında büyük boyutlu ve bol figürlü çalışan sanatçı bazı kalabalık tablolarında kendisini de resmetmiştir (Topallı, 2021: 399). Bunun nedenini Ünver (2015: 65), Hasan Rıza'nın akrabalarından öğrendiğini belirterek şu şekilde açıklamaktadır:

"Rahmetli Hasan Rıza, yaşadığı devirde

tablolarına başka zamane ressamı, kendi şöhretlerini sağlamak için kendi isimlerini merhumun tablolarına yazarak satışa çıkardıklarını öğrenmiş ve buna çok üzülmüştür. Ressam, buna bir çare olarak insan topluluğu olan harp sahnelerine ait tablolarına kendi resmini şahıslar arasına koymak suretiyle bundan kurtulmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girişini tasvir eden tarihî tabloda Fatih'in kıratı yanındaki muhafız yeniçeri bizzat kendisidir. Bu hadise millî bir arzunun şahane bir ifadesidir.

Rahmetli Hasan Rıza Bey bu buluşu ile aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet gibi büyük ve dahî bir askerinin yanında ve hizmetinde bulunmağı istemekle millî bir vazife yaptığı ve bundan büyük bir zevk duyduğunu anlatmıştır.”

Resim 8. “Eğri Zaferi”, 160x249 cm, Tüyb.
(Kaynak: Fidan, 2014: 76)

Sanat aşkı ağır bastığı için rütbe, makam ve mevkiyi terk eden, tarihimizin şan ve şerefle dolu sahnelerini sıkıştıkları kitap sayfalarından çıkarıp görselleştiren, başta sanat eğitimi olmak üzere birçok derste öğretmenlik yaparak gençleri

yetiştiren, en zor dönemde hastane müdürlüğünü üstlenen ve son olarak işgalcilerle göğüs göğüse mücadelede canını feda ederek vatan ve milletine borcunu kat kat fazlasıyla ödeyen Hasan Rıza'yı şükranla ve rahmetle anıyor, yattığı yer bilinmese de nurlar içinde uyumasını diliyorum.

KAYNAKLAR

- Fidan, Y. (2014); Hasan Rıza Eserlerinde Gerçeklik Duygusu (Yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edime.
- Karatepe, İ. (2011); Askerî Müze Resim Kataloğu, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını, İstanbul.
- Ünver, A. S. (1970); Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul.
- Ünver, A. S. (2015); Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Yetik, S. (2016); Ressamlarımız, Gram Yayınları, İstanbul.
- Topallı, E. (2021); “Ömekten Resim: Hasan Rıza, Müfide Kadri, Tevfik Fikret'in Resimlerinden Örnekler”, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, Cilt:1, Sayı: 23, 394-419.
- <https://denizmuzesi.dzkk.tsk.tr/tr/content/81> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)

Resim 9. “Fatih'in Edirne'den İstanbul'a Yürüyüşü”, 53x183 cm, Tüyb. (Kaynak: <https://denizmuzesi.dzkk.tsk.tr>)